

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Купіна Оксана Вячеславівна

ORCID: 0000-0002-0847-0002

Аспірантка КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР

Україна

Дослідження сучасних науковців в галузі педагогічних наук щодо теоретичних, методичних, психологічних, соціальних умов і закономірностей навчання, виховання та розвитку базуються на узвичаєному уявленні системи освіти як відокремленої сукупності певних складових як-от: дошкільної, початкової, середньої тощо, що є науковим інтересом. Побіжно, система освіти є змінним утворенням, що знаходиться у постійному взаємозв'язку та розвитку. Вона виявляється не лише поновленням змісту, але й частим оновленням структурних компонентів. Зокрема, набуває популярності неформальна освіта як інноваційний компонент освітнього середовища.

Освіта визначається (Волкова, 2002) як процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, необхідних особистості для успішної життєдіяльності. З педагогічної точки зору, освіта як елемент виховання є процесом засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних мотивів й набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх і фахових знань.

Освіта є соціальним інститутом, що реалізується через організовану структуровану діяльність з навчання та виховання й ґрунтується на спеціалізованих установах та нормативно-ціннісній системі їх функціонування, що надають незмінності та визначеності відносинам в суспільстві з накопичення та передачі соціального досвіду, цілеспрямованого формування особистості.

Освіта, як процес і результат, має певний рівень і вияв освіченості, що визначає соціальний статус людини. Також, поняття «освіта» розкривається

через її сприйняття як сукупності навчально-виховних установ різного типу та ступеня. Система освіти є сукупністю складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними.

Стаття 8 Закону України «Про освіту» ("Про освіту", 2020, Стаття 8) визначає основні види освіти та визначає, що особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Держава визнає ці види освіти, створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів.

Формальною освітою є освіта, що здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою.

Результатом освіти може бути здобуття певного освітнього або освітньо-наукового (освітньо-творчого) рівня й отримання документа про освіту, наприклад: свідоцтво, атестат, диплом, посвідчення тощо. Це являється формальним результатом освіти, який можна здобути лише в інституціалізованій, тобто формальній системі освіти. Фактичним результатом освіти є набуті знання та вміння, компетенції, якості особистості, фактична освіченість особистості.

Організована (формальна) система освіти має свої важливі ознаки як-от: являється історично зумовленою підсистемою суспільства; відображає у своїй структурі й функціонуванні суспільні відносини; є засобом соціальної безперервності, тобто забезпечення спадкоємності поколінь; поширює панівну в суспільстві ідеологію (Павлик, 2016).

Неформальною освітою визначається освіта, що здобувається, як правило,

за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій ("Про освіту", 2020, стаття 8). Неформальна освіта відзначається своєю адаптивністю та широкими можливостями з організаційного боку, багатоманітністю форм вияву, необмеженою освітньою тематикою. Вона може забезпечити реалізацію освітніх потреб різних груп населення (за віком, статтю, фахом) та сприяти освоєнню нових соціальних ролей, розвитку, інформальної освіти та самовиховання.

Основною ознакою неформальної освіти є відсутність єдиних, стандартизованих вимог до результатів навчальної діяльності. Ця сфера освітньої практики зазвичай зорієнтована на поповнення знань і умінь в області аматорських занять і захоплень з прагненням розширити культурний кругозір і набути знання та вміння, що необхідні в побуті, в сфері міжособистісного спілкування, для компетентної участі людини в різних видах соціально значущої діяльності (Одарченко та ін., 2020).

Інформальна освіта (самоосвіта) передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям ("Про освіту", 2020, стаття 8). Дослідниця Акімова О. М. (Акімова, 2014) визначає самоосвіту, як діяльність особистості, яку вона здійснює відповідно до самостійно поставлених цілей без безпосередньої участі керівника. Павлик Н. П. (Павлик, 2016) наголошує, що інформальний рівень організації освіти відображає увесь потік інформації, що не є систематизованим або цілеспрямованим, але здійснює масовий або вибіркового вплив на споживачів медійних послуг; характеризується вибірковістю, ситуаційністю, стихійністю.

Стаття 9 Закону України «Про освіту» ("Про освіту", 2020, Стаття 9) окреслює можливі форми здобуття освіти та зазначає, що особа має право здобувати освіту в різних формах або поєднуючи їх. Основними формами

здобуття освіти визначаються: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна.

Очна (денна, вечірня) форма здобуття освіти реалізується через організацію навчання здобувачів освіти, що передбачає їх безпосередню участь в освітньому процесі. Заочна форма здобуття освіти передбачає організацію навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою у проміжку між ними. Дистанційна форма здобуття освіти є індивідуалізованими процесом здобуття освіти, що відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Мережева форма здобуття освіти реалізується через організацію навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах.

Екстернатна форма здобуття освіти (екстернат) являє спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присудження освітньої кваліфікації здійснюються відповідно до законодавства.

Сімейна (домашня) форма здобуття освіти передбачає організацію освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти.

Педагогічний патронаж передбачає забезпечення педагогічними працівниками засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством, зокрема з метою забезпечення доступності здобуття освіти, потребує такої форми.

Здобуття освіти на робочому місці відзначається оволодінням освітньою

програмою (як правило, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти) та відбувається на виробництві шляхом практичного навчання, участі у виконанні трудових обов'язків і завдань під керівництвом фахівців-практиків, залучених до освітнього процесу.

Дуальна форма здобуття освіти передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктів освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору ("Про освіту", 2020, стаття 9).

У такий спосіб зважаючи на широкий спектр форм здобуття освіти неформальна освіта має велике творче поле для вияву. Ресурси неформальної освіти відкривають принципово нові можливості для тих, хто навчається. В освіті все ширше використовуються інструменти навчання з застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій – онлайн-курси, симулятори, тренажери, ігрові онлайн-світи, тощо. Це надає можливість не просто засвоювати необхідні знання, а й розвиває вміння працювати з інформацією, дозволяє краще концентруватися й вирішувати складні творчі та аналітичні завдання. Також, неформальне навчання дає змогу зробити освіту більш індивідуальною. Можна обрати формат навчання і його темп, сконцентруватися на дуже вузькій темі або, навпаки, пройти незвичайну міждисциплінарну програму (Коваленко, 2020).

Дослідниці Одарченко В. І., Кузнецова О. В., Акімова О. М. (Одарченко та ін., 2020) зазначають, що неформальна освіта, зазвичай, відрізняється оригінальним підходом до організації освітньої діяльності, орієнтованим на особливості педагога, зв'язком зі змінами в соціокультурному середовищі, позитивним впливом на самоосвіту, самовиховання і саморозвиток людини. Серед способів організації неформальної освіти майбутніх освітян науковці виділяють: наставництво, коучинг, навчання в робочих групах, навчання дією, сторітеллінг, шедоуінг, секонд-мент, баддінг, електронні способи навчання.

Дослідниця Баніт О. В. (Баніт, 2020) вивчаючи питання неформальної

освіти відзначає провідну роль діалогу учасників як базової передумови її ефективного впровадження. Зазначені форми неформальної освіти насичуються діалогічними методами: дискусії (вільні, панельні, регламентовані, структуровані, тощо) та дебати, кейснавчання, моделювання проблемних ситуацій, портфоліо, читання, ігри (ділові, рольові, навчальні, організаційно-діяльнісні, виробничі, дослідницькі, проблемно-ділові, проектувальні), консультації, симуляції професійних/соціокультурних процесів і явищ, інноваційні освітні технології (open-space/відкритий простір, майстерня майбутнього, world-cafe/світове кафе, peer-education/рівний навчає рівного).

Науковець Павлик Н. П. (Павлик, 2016) наголошує, що існуюча інституалізована система формальної освіти в Україні спрямована, передусім, на забезпечення соціальних потреб суспільно адаптованих верств населення, готових до поступового порівневого оволодіння особистісними, освітніми, соціальними, професійними компетентностями (документально підтверджених) як засадами для подальшого фахового, кар'єрного та соціального життя. Тоді як, серед суб'єктів неформальної освіти можна виокремити в дві великі групи: до першої належать представники соціальних і професійних груп ризику щодо десоціалізації й соціальної дезадаптації внаслідок виключення можливості їх доступу до системи формальної освіти через низку суб'єктивних й об'єктивних причин (вартість освіти, територіальна віддаленість, фізичні, фізіологічні та ментальні особливості особистості тощо); до другої належать особи з розвиненими індивідуальними пізнавальними потребами, зумовленими власними уявленнями й установками щодо особистісної самореалізації, які прагнуть здобути додаткову лінгвістичну, психологічну, педагогічну, комунікативну, економічну тощо підготовку, орієнтуючись на конкретні практичні уміння, а не на визначність та підтвердження офіційними стандартами й сертифікатами. Представлені освітні й соціальні запити сприяють активному розвитку психолого-педагогічних уявлень і досліджень у сфері неформальної освіти зокрема та сучасних форм і систем освіти.

Навчальна діяльність у системі неформальної освіти характеризується

високим рівнем мотивації, усвідомленою потребою в засвоєнні знань та вмінь, тобто можливістю отримання «самоспрямованих знань та вмінь». Відповідно до поставлених завдань, неформальна освіта реалізується через заплановані з точки зору цілей і часу навчання заходи та програми, спрямовані на професійну підготовку, підвищення рівня грамотності, розвиток різного виду компетентностей, професійної майстерності, м'яких навичок, створення демократичного суспільства, виховання громадянина тощо (Баніт, 2020).

У такий спосіб неформальна освіта проєктує інтересів здобувачів освіти; зміни пріоритетів оцінювання результатів освіти; введення та широке розповсюдження освітніх послуг у сфері неформальної освіти; використання формальною освітою здобутків і досвіду неформальної освіти, з опорою на зміст інформальної освіти.

Список використаних джерел

1. Акімова, О. М. (2014). Напрями та форми самоосвіти в процесі підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, (2 (285)), 15–22.
2. Баніт, О. В. (2020). Інтеграційні процеси формальної та неформальної освіти в Україні. У *Integration of New Knowledge, Research and Innovation Across Europe* (с. 29–31).
3. Волкова, Н. П. (2002). Педагогіка. Видавничий центр «Академія».
4. Коваленко, М. О. (2020) Визнання результатів неформальної освіти як чинник людського розвитку. У III Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України» (с. 20-23).
5. Одарченко, В. І., Кузнецова, О. В., & Акімова, О. М. (2020). Сучасні підходи організації неформальної освіти в процесі підготовки майбутніх вчителів у ЗВО. *Danish Scientific Journal*, (43), 25–29.
6. Павлик, Н. П. (2016). Неформальна освіта у системі освіти України. *Освітологічний дискурс*, (2 (14)), 27–37.
7. Про освіту, Закон України № 2145-VIII (2020).